

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך לח, תשמ"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

'בַּר אֹרִיין' * ו'בַּר אֹרִיין'

אחד המטבעות הארמיים השגורים בלשוננו הוא 'בר אוריין ובר אבהן'. תרגומו: בן תורה ובן אבות, והוא אמור באדם, שזכה בכתר תורה ובייחוס משפחה. בפי הבריות משמש הוא שבח לחיים ולמתים. דרך משל, עַל־שם מדברים בו נכבדות, והוא תלמיד חכם ומיוחס, קושרים לו שבח זה. ולהבדיל, יהודי המצוין בשתי מעלות אלו, שנפטר מן העולם, מספידים אותו הספדנים באותו לשון. בבתי-עלמין מצאנוהו חרות על מצבות רבות.

מקורו של הביטוי באותו מעשה המסופר בתלמוד: "אמרו חכמים לרבי פרידא: רבי עזרא בן בנו של ר' אבטולס – שהוא עשירי לר' אלעזר בן עזריה, שהוא עשירי לעזרא – עומד בפתח. אמר: מה כל זה? [= לשם מה מפרטים ייחוסו?] אם בר אוריין הוא – יפה. אם בר אוריין ובר אבהן – יפה. ואם בר אבהן ולא בר אוריין – אש תאכלנו. אמרו לו: בר אוריין הוא. אמר להם: ייכנס ויבוא" (מנחות נג ע"א – בתרגום).

* הניקוד לפי מסורת תימן.

'אוריין' נגזר מ'אוריין' (= תורה), המצויה בתלמוד הירושלמי, והיא מקבילה לצורה הנקבית 'אורייתא', השכיחה בתלמוד הבבלי. בביטוי 'בר אוריין' משמשת 'בר' במשמעות של 'בעל', בדומה לביטויים 'בר דעת' (= בעל שכל, נבון) ו'בר מזל' (= בעל מזל, מצליח). ולפי מנהג הלשון, גם המלה 'אב' משמשת בביטויים כאלה, כגון אותו דרש שדרשו על משה רבנו, שהמלה 'אבי' מלווה בתנ"ך שלושה מכינויים: אב בתורה, אב בחכמה, אב בנביאות (מגילה יג ע"א).

הביטוי הארמי 'בר אוריין ובר אבהן' מצוי במקורותינו גם במטבעות עבריים. וכך שנינו באבות דר' נתן: "בית שמאי אומרים: אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות" (פרק ב בסופו). המדרש מספר במשל על מלך, שביקש לישא "ענייה יתומה בת אבות. אמר לשושבינו: ... זו בת אבות היא, צנועה היא במעשיה וכשרה" (במדבר רבה א, ה). ובתלמוד הירושלמי נאמר: "רוב בני אבות בווישנים" (קידושין סו ע"ב). 'בן תורה' מופיע בתלמוד הבבלי בצדו של 'בר אוריין'. על תורמוסין, ששלקו אותם נוכרים, אומר התלמוד, שהם אסורים באכילה לישראל, משום בישולי נוכרים, "לפי שאינן בני תורה" (יבמות מז ע"א). גם רש"י מפרש 'בר אוריין' במקבילו העברי 'בן תורה' (מנחות נג ע"א).

בספרותנו החדשה משמשים 'בר אוריין' ו'בן תורה' זה בצד זה, בדומה לספרות חכמים. עיון במילוני ימינו מראה, ש'בר אוריין'

1. אביגדור, אבי סוכו, אבי זנוח (ויקרא רבה א, ג)

מקובל ביצירותיהם של אחד העם ושו"ר; ואילו 'בן תורה' – בכתביהם של ביאליק, ברקוביץ ושלונסקי. בסיפורי עגנון משמשים שני הלשונות זה בצד זה.

*

מטבע אחר באותה משמעות, שעבר אותם גלגולים ולא נקלט בפינו ובעטנו הוא 'בר אַרִינן' (= בן אריות). "היתן כפיר קולו" (עמוס ג, ד) ניתרגם: 'הירים בר אַרִינן קליה'; "בני שחץ" (איוב כח, ח) – תרגמו הארמי: 'בני אַרִינן'. וכשכוונת המקרא לאריה צעיר, מדקדק הארמי בתרגומו, כגון: 'שחל' (תהילים צא, יג) – 'גור בר אַרִינן'; כששני שמות נרדפים ל'אריה' באים כאחד במקרא, רואה בהם התרגום לשון יחיד 'ארי בן אריות'. "כפיר אריות" (שופטים יד, ה) – 'אריא בר אַרִינן'. "כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו" (ישעיה לא, ד) – 'אריא בר אַרִינן', "לביא וליש מהם" (ישעיה ל, ו) – 'אתר דאריא בר אַרִינן' (= מקום של ארי בן אריות).

הארי הוא הגיבור שבחיות. תלמידי חכמים, הנושאים ונותנים בתורה בבית המדרש ונוצחים זה את זה בהלכה, משולים לאריות ולגיבורים במלחמה. הכתוב "נפשי בתוך לבאם" (תהילים נז, ה) דרשוהו בתלמוד הירושלמי: "זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה" (פאה טז ע"א). כשעלה רב כהנא לארץ ישראל הכריזו עליו: "ארי עלה מבבל" (בבא קמא קיז ע"א). גדול מחבריו בתורה מכונה 'ארי שבחבורה' (קידושין מח ע"ב). חכם בן חכמים קרוי 'ארי בן ארי' (בבא מציעא פד ע"ב). כנגדו חכם שאין אבותיו

בני תורה: 'ארי בן שועל' (שם, שם). קרוב לוודאי, שמקור הביטוי
'ארי בן ארי' הוא בתרגום הארמי: 'אריא בר ארינן'. אך הוא לא
תקע יתד בלשוננו החדשה, לא בפינו ולא בספרותנו, לא בצורתו
הארמית ולא בצורתו העברית.